

Araştırma Makalesi / Research Article

“Getdükçe hüsnin eyle ziyâde nigârumun
Geldükçe derdine beter et mübtelâ meni” (Fuzûlî, s. 74)

GÜZELLİĞİN ONTOLOJİSİNE DAİR

Fevzi KARADEMİR¹

Öz

Din, felsefe, sanat gibi disiplinlerin, üzerinde önemle durduğu konularından biri de güzelliştir. Güzellik, evren kompozisyonuna ilişkin bir kavram olduğundan evrenin hakikat ve hikmetine dair görüşler farklılaştıkça güzellik kavramına ilişkin izahlar da farklılaşmıştır.

Bu çalışmada doküman incelemesi yoluyla ulaşılan verilerden hareketle ana hatları ile güzelliğin ontolojisi ele alınmıştır. Önce genel Türkçe sözlüklerindeki anlamlarından hareketle güzelliğin kavramsal çerçevesine işaret edilmiş, daha sonra konu ile ilgili farklı görüşler ışığında güzelliğin estetikle ilişkisi, güzelliğin hakikati, güzelliğin hikmeti ve güzelliğin gizleniş konuları üzerinde durulmuştur.

Ulaşılan veriler ışığında, mahiyetine ilişkin görüşler farklı olsa da güzelliğin bir hakikat olduğu, evrendeki güzelliklerin hikmetine ilişkin ileri sürülen Darwinist ve Marksist görüşlerin mantıklı gerekçelere dayanmadığı belirtilmiş; bu güzellikleri şüursuz tabiat ve tesadüfe veya insana atfetmenin izahının kolay olmadığı, güzelliklerin arkasında mutlak bir şuur ve iradenin bir zorunluluk olarak kendini gösterdiği vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: ontoloji, güzellik, estetik, ülfet, hayret.

ON THE ONTOLOGY OF BEAUTY

Abstract

Beauty is one of the essential subjects on which disciplines such as religion, philosophy and art focus. Since beauty is a concept related to the composition of the universe, as the views about the truth and wisdom of the universe differ, the explanations about the concept of beauty have also changed.

In this study, based on the data obtained through document analysis, the ontology of beauty is thoroughly discussed. Firstly, the conceptual framework of beauty based on the meanings in the general Turkish dictionaries was pointed out, and then, in the light of different opinions about the subject, the relationship of beauty with aesthetics, the truth of beauty, the wisdom of beauty and the mystery of beauty were emphasized.

In the light of the data obtained, even though opinions about its nature are different, it has been stated that beauty is a reality, and that Darwinist and Marxist views put forward regarding the wisdom of the beauties in the universe are not based on rational reasons; it has been emphasized that it is not easy to attribute these beauties to unconscious nature, to coincidence or to human beings, and that an absolute consciousness and will manifests itself as a necessity behind these beauties.

Keywords: ontology, beauty, aesthetics, familiarizing, amazement.

¹ Prof. Dr.; Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü;
ORCID I: 0000-0002-8966-6575; fevzicarademir@duzce.edu.tr

Başvuru Tarihi (Received): 02.11.2020 **Kabul Tarihi** (Accepted): 27.01.2021

Giriş

Dünyamızda cansızdan canlıya hemen her varlığın parça-bütün; iç-dış düzenleri bakımından insanın bedii zevklerini okşayan estetik bir görünüm arz ettiği, atomdan galaksilere, hemen her varlıkta insanda hayranlık uyandıran bir kompozisyonun mevcut bulunduğu her selim vicdanın kabul ettiği bir hakikattir². Bu yönü ile evrenin, binbir güzelliğin arz-ı endam ettiği bir sergi mahiyetinde olduğu söylenebilir. Aşağıdaki görseller, imkân dairesinden³ farklı mertebelerdeki varlıklara ait sayısız güzellikten birkaçını göstermektedir:

Resim 1: *Bebek*

Resim 2: *At*

Resim 3: *Kedi*

Resim 4: *Balık*

Resim 5: *Kelebek*

Resim 6: *Gül*

Resim 7: *Ayçiçeği*

Resim 8: *Karpuz dilimi*

Resim 9: *Nar*

Resim 10: *Jadeit taşı*

Kaynak: (<https://tr.pinterest.com>; <https://pixabay.com>; <https://www.fotografindir.net>)

² Evrendeki bu düzen, matematik dilinde altın oran (bütünün büyük parçaya oranının; büyüğün küçük parçaya oranına eşit olması) olarak tabir edilmektedir. Gövde eksenini üzerinde yaprakların diziliş şekli ve sayıları, çeşitli yumuşakçaların kabuklarındaki spiraller, erkek arıların ve tavşanların üremesiyle ilgili soy tablosu, akciğerlerdeki bronş ağacı dallanmaları, DNA molekülleri, insanların kalp atım ritmi, el ve yüzlerdeki bölümlenmelerin arasındaki uzaklık/dağılım, hayvanların tırnak ve boynuz yapıları, deniz kabuklarının geometrileri, plankton gibi mikroorganizmalar, gezegenlerin halkaları, galaksiler altın oranın müşahade edildiği varlıklara/şekillere verilebilecek örneklerden bazılarıdır (Arslan Selçuk vd., 2009: 152-153).

³ Varlık/vücut dairelerine dair geniş bilgi için bk. Yetkin, 1952.

Hiç şüphesiz hayatımızı çevreleyen güzellikler sadece görsel birtakım unsurlardan ibaret değildir. Varlık alemi her bir duyumuzun zevk edeceği türlü güzelliklerle donatılmıştır. Duyularımız (malum beş duyumuz) ve hatta duyularımızı da aşan birtakım hislerimiz kabiliyetleri nispetinde bu güzellikleri fark etmekte ve duyumsadıkları güzelliklerin hazzını ruhumuza akıtmaktadır.

Elbette ki evrendeki her varlık, her insanda aynı estetik hazzı uyandırmamaktadır. Güzelliğin kültürden kültüre, hatta kişiden kişiye değişen göreceli ve dereceli bir değer olduğu bir gerçektir⁴. Ancak bu durum, güzelliğin bir olgu olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira, insanoğlu eski çağlardan itibaren kendisini kuşatan zahiri ve batıni güzelliklerin farkına varmış ve bu güzel(lik)lere sayısız güzellemeleler düzmüştür. Yine evrendeki güzellikleri takliden eserler ortaya koymuş, türlü sanat dalları vücuda getirmiştir. Dolayısıyla zaman içinde güzellik insan için sadece indî bir beğeni kavramı olmayı aşmış, bir ilim alanına dönüşmüştür. Hal böyle olunca güzelliğin mahiyeti ve varlık sebebi sorgulanmış, bu konuda çeşitli eserler üretilmiştir. Tahmin edileceği üzere, varlık felsefesinin birçok alanında olduğu gibi güzelliğin mahiyeti ve varlık sebebine ilişkin de birbirinden çok uzak farklı görüşler ileri sürülmüştür (Gültekin ve Tokdil, 2016).

Bu çalışmada doküman incelemesi⁵ yoluyla ulaşılan verilerden hareketle ana hatları ile güzellik'in ontolojisi ele alınmıştır. Önce genel Türkçe sözlüklerindeki anlamlarından hareketle güzellik'in kavramsal çerçevesine işaret edilmiş, daha sonra konu ile ilgili farklı görüşler ışığında güzelliğin estetikle ilişkisi, güzelliğin hakikati, güzelliğin hikmeti ve güzelliğin gizlenişi konuları üzerinde durulmuştur.

1. Güzelliğin Sözlüksel Çerçevesi

Kavram, somut veya soyut varlığın zihinsel resmidir. Zihnin ana hatları ile çizdiği bu genel ve soyut resim, işitsel ve/ya görsel işaretleyicilerden dokunan canlı bir cilde bürünerek dilsel göstergeye dönüşür⁶. Bir dili oluşturan göstergelerin o dilin konuşurlarınca nasıl anlaşıldığını ve/veya anlaşılması gerektiğini gösteren eserler o dilin genel sözlükleridir. Güzellik⁷ göstergesi için üç genel Türkçe sözlüğün verdiği anlamlar aşağıdaki gibidir:

⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Eco, 2007: 10-20.

⁵ Doküman incelemesi, basılı ve elektronik belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Kıral, 2020: 174; Karataş, 2015: 72).

⁶ Boz'a göre, göstergenin gösterilen kısmını temsil eden kavramın üç yönü vardır. Bunlardan birincisi kavramın *imge* yönüdür. Dünyanın (somut-soyut nesnelere, durumlar ve hareketler) izdüşümüdür ve çoğu kez gönderge ile aralarında bir benzerlik ilişkisi vardır. İkincisi *değer* yönüdür, kavramın duygusal, ruhsal ve psikolojik katmanıdır. Üçüncüsü ise kavramın *içerik* yönüdür, bu da *anlam*'dir (Boz, 2015: 31).

⁷ Güzellik göstergesinin tabanı olan güzel'in yapısına ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Kimileri güzel'i, <göz+el> şeklinde göz ile ilişkilendirirken (Yaygın görüş bu yöndedir. bk. Tietze, 2002; Çağbayır, 2007; Gülensoy, 2007; Ayverdi, 2006) kimileri gör-<kör- fiiline dayandırmıştır (bk. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/g%C3%BCzel>). Kimi araştırmacılar ise *güzel* biçiminin açık olmadığını ifade etmiştir (bk. <https://www.nisanyansozluk.com/>).

Tablo 1: Genel Türkçe sözlüklerdeki güzellik tanımları

GÜZELLİK		
Güncel Türkçe Sözlük (GTS)	Kubbealtı Lugatı (Misalli Büyük Türkçe Sözlük) (KL)	Ötüken Türkçe Sözlük (ÖTS)
1 Estetik bir zevk, coşku, hoşlanma duygusu uyandıran nitelik, hüsün.	Güzel olan şeyin niteliği, göze, kulağa hoş gelen veya taşıdığı üstün niteliklerle insanda iyi etki bırakan, takdir uyandıran şey veya hâlin durumu, hüsn, cemal, behçet.	Görsel ve işitsel duyular aracılığıyla hoş giden ve beğeni uyandıran biçim ve özelliklerin oluşturduğu ahenkli nitelik; hüsün.
2 Okşayıcı söz veya davranış, iyilik, yumuşaklık.	Yumuşak, tatlı söz veya davranış.	Güzel olanın niteliği.
3 Ahlak ve fikrî nitelikleriyle hayranlık uyandıran şey.	<i>eski.</i> Güzelleşmek için yüze sürülen düzgün.	Okşayıcı söz veya davranış; iyilik; yumuşaklık.
4 Güzel olan bir kimsenin niteliği.		Ahlakî ve düşünsel nitelikleriyle hayranlık uyandıran şey.
5		Yüze sürülen düzgün.
6		{ağız} Şark çıbanı. [DS]

Üç sözlüğün sunduğu bilgilere göre;

1. Güzellik estetik zevk ve coşku veren; beğeni, hoşlanma, takdir ve hayranlık duygusu uyandıran; okşayıcı, ahenkli olan, iyi etki bırakan nitelik(lerdir).
2. Bu nitelikler maddi ve manevi her tür varlık, hareket ve durumla ilgili olabilir.
3. Hüsün, cemal ve behçet, güzellik'in eş değerleridir.

Hiç şüphesiz güzelliğin eş değerleri bunlardan ibaret değildir. Tarihi süreçte güzellikle eş veya yakın anlamlı çok sayıda sözlük birim kullanılmıştır. Bunlardan anlamı veya anlamlarından biri güzellik olan sözlük birimlerin başlıcaları şöyle sıralanabilir: körk, âb ü tâb, âb-endâm, bâd-herze, bahâ, bahâr, bedâat, bediû, behâcet, cemâl-i bâ-kemâl, cevdet, ciyâdet, hûbî, lûtf, melâhat, nikûyî, pervîz, revnak, sabâhat, tal'at, talâvet, vecâhet, vesâm, vesâmet, zîbâyî... (Devellioğlu, 1998; <http://www.osmanlicaturkce.com/>; Ünlü, 2012)⁸.

⁸ Eco'nun, Çirkinliğin Tarihi eserinde güzellik'in eş anlamlısı olarak sıraladığı şu kavramlar ise daha çok güzel'i çağrıştıran kavramlardır: hoş, şirin, latif, çekici, uygun, sevimli, enfes, büyüleyici, uyumlu, mükemmel, hassas, zarif, sihirli, harika, etkileyici, muhteşem, fevkalade, muazzam, harikulade, müthiş, olağanüstü, takdire şayan, nefis, görkemli, göz alıcı ve şahane. Yazar, buna karşın çirkinlik'in anlamdaşlarını da şöyle belirler: uzaklaştırıcı, dehşet verici, korkunç, tiksindirici, hoş olmayan, çok garip, iğrenç, iğrendirici, yakışsız, bozuk, kirli, açık saçık, çok itici, korkutucu, aşağılık, canavarca, berbat, sarsıcı, kaba saba, pek kötü, çok fena, ürkütücü, kabuslu, hasta edici, mide bulandırıcı, kokuşmuş, korkutan, yüz kızartıcı, hantal, gücendirici, yorucu, saldırganca, şekilsiz ve biçimi bozulmuş (2007: 16).

2. Güzelliğin Estetikle İlişkisi

Güzel(lik)le çok defa eş değerli olarak kullanılan ve dolayısıyla sözlük anlamları kesişen bir kavram da köken olarak Yunanca aisthanesthai (duymak, algılamak), aisthesis (duygu, duyum) sözlerine dayanan estetikdir. Günlük dilde sıklıkla karşılaşılan estetik davranış, estetik duruş, estetik çaba, estetik cerrahi vb. ifadeler bu kullanım keyfiyetini gösterir.

İşaret edilen bu kullanım keyfiyetinin tabii bir sonucu olarak estetik'in akla ilk gelen terim anlamı da "güzel'in bilimi/bilgisi"dir⁹. Ancak sanatın yalnızca güzellikleri değil, kimi zaman çirkinlikleri de yansıtıyor olması; yüce, trajik, dramatik, hoş, sevimli vb. kavramların da güzel gibi birer estetik kategori sayılması, estetik'i güzel'e münhasır kılmayı tartışmalı hale getirmiştir. "Güzel ile çirkin arasında bir ayrım yapmak üzere uygulanan değerlendirme yargılarını konu alan bilim dalı", "beğeni yargılarının bilimi" gibi geniş kapsamlı estetik tanımları, bu hassasiyetin şekillendirdiği tanımlar olmalıdır (bk. Doğan, 1975; Ök ve Yılmaz, 2003).

Kalın, konuya daha farklı yaklaşmış, güzel(lik)i kapsam ve derinlik açısından estetik'in önüne geçirmiştir. Araştırmacının konu ile ilgili ifadeleri özetle şöyledir:

Güzellik, varlığın aslı bir unsurudur ve insanın sadece inşa ettiği değil aynı zamanda keşfettiği ve ortaya çıkardığı bir vasfıdır. Estetik kelimesi, etimolojik olarak hissetmekle ilgili olup, bilen öznenin hissetme kabiliyetine vurgu yapar. Dolayısıyla subjektivist çağrışımlara sahiptir. Buna karşın güzel olanın ontolojik temeli, varlıkta karşımıza çıkan ahenk, oran (nispet, tenasüp), uyum ve mükemmelliktir. Bu yüzden güzel kavramı, bilen öznenin hissediş biçimine indirgenemez. Güzellik formlarının ontolojik statüsü dikkate alındığında estetik kelimesi bazı açılardan eksik kalır. Güzel olan aynı zamanda iyi ve doğru olanla irtibatlıdır. Sanatsal duyuş, ahlaki ve epistemik doğrulardan bağımsız ve kopuk değildir. Bu yüzden İslam düşüncesinde estetik kelimesi yerine daha kapsayıcı ifadeler kullanılmıştır. "İlmü'l-cemal" güzellik ilmi demektir ve esmâ-i hüsnaya atıfta bulunur. Cemaliyat aynı kökten türetilmiştir ve bir bütün olarak tüm güzellikleri kapsar. Bediiyat kelimesi Kur'an'da geçen ibda filinden türetilmiştir ve Allah'ın varlıkları en güzel şekilde yaratmasını ifade eder (Kalın, 2018: 204).

Burada ana sorun, güzel(lik)'in değil daha çok estetik'in kullanımı ile ilgili olmalıdır. Zira, çirkin, güzel'in müteradifi değil, zıddı olduğuna göre estetik, güzellik felsefesi veya bilimi olarak tanımlandığında kavramsal çağrışım ile kullanılış anlamı arasında rahatsız edici bir tenakus belirmeyecektir. Ancak sanat felsefesi/bilimi olarak tanımlandığında tabii olarak durum değişecektir. Zira bugün güzellik ve onu ihsas edici şeyler kadar (belki de daha çok) çirkin ve onu ihsas edici kaba, müstehcen, korkunç, saçma, kaotik vb. nitelikler de sanatın (özellikle de dünyayı etkisi altına alan Batı sanatının) konusudur. Doğal olarak estetiğin güzelle özdeşleştiği bir zihnin, korkunçla estetiği telif etmesi güçtür. Kalın'ın (a.g.e.) estetik'i öznel bir kavrayış, güzel'i evrende içkin bir hakikat görmesi ve güzeli kavramsal değer açısından daha önde tutması ise ayrı bir tartışma konusudur. Çalışmamız güzelliğin hakikatine yoğunlaşmayı amaçladığından, işaret edilen terminolojik tartışma ile ilgili daha fazla ayrıntıya girilmeyecektir.

⁹ Doğan'a göre; uğraşı alanına uygun olarak estetik'in mahiyeti değişecektir. Şayet estetik yalnızca sanatla, sanat eserlerindeki güzellikle, bu güzelliği oluşturma teknikleriyle, insanın üretme yeteneğiyle uğraşacaksa sanat bilimidir. Bunula birlikte doğadaki güzellik sorunları ve güzelliğin tüm değişik nitelikleri ile de uğraşacaksa sanat felsefesidir (1975: 54; Ayrıca bk. Karataş, 2004: 149). Timuçin, ise günümüzde birçok estetikçinin estetikle sanat felsefesini bir bilgi alanının değişik adları olarak değerlendirme yanlısına düştüğünü, estetik ile sanat felsefesinin artık iyiden iyiye ayrıldığını vurgular (Timuçin, 2011: 212).

Zikredilen bu terim anlamlarından sarfınazar edilirse, başta da belirtildiği üzere, bize göre Türkçedeki günlük kullanımında estetik, büyük ölçüde güzelle özdeştir. Güzel ve estetik, cezbedici vasıfları sezdirirken, sanat sayısız alandaki (yemek, müzik, mimari, tiyatro, sinema...) özgün üretimleri hatıra getirir. Bu kavramları ayırmada hayret ve hayranlık anahtarlarından yararlanılabilir. Hayret, bir durum veya bir şey karşısında şaşırıp kalmadır. Hayranlık ise güzel, hoş giden bir hal karşısında oluşan takdir ve beğenme duygusudur (<http://lugatim.com/>). Her hayranlığın bir incizaba inkılabı mümkündür. Ancak her hayrete düşürenin, güzel ve cezbedici olması gerekmez. Çünkü güzel kadar, yüce, korkunç, saçma vb. olağandışı/olağan üstü olan şeyler de az çok bir hayreti muciptir. Buna binaen güzel ve estetik'i hayranlık'la; sanatı hayret'le kodlamak mümkündür. Her estetik ve güzel olan, derecesine göre hayranlık uyandırır, fevkalade olduğunda ise hayrete düşürür. Bu durumda insan hayret ve hayranlığı birlikte yaşar. Sanatta durum farklıdır. Zira ister fitri ister suni olsun, her gerçek sanat eseri karşısında bir hayret halinin yaşanması mümkündür. Eğer eser güzel ve estetikse, bu hayret hayranlığa dönüşebilir. Ancak her hayret edilen, cezbedici olup hayran bırakmaz. Korkunç ve saçma olan gibi.

3. Güzelliğin Hakikati

Hayatı sorgulayan düşünürler, hayatın merkezinde yer alan birçok temel kavram gibi, güzelliğin de mahiyeti üzerine düşünmüş, bu konuda sayısız yorum yapmışlardır. Birbirinden az veya çok farklı bu yorumlardan bazıları aşağıda sunulmuştur:

Bu dünyada güzel olan şeyler idealar dünyasından yansıyan görüntülerdir, mükemmel güzelin aranması gereken yer de orasıdır (Platon).

Güzellik idea'sı var olduğu için güzel bulduğumuz nesnelere ve sanat eserleri bir varlık kazanmıyorlar, tersine onlar var oldukları içindir ki, güzelliklerinden söz açabiliyoruz. Güzeli var eden karakteristik özellikler; düzenlilik (coordination), bakışım (cymetrie) ve belginlik (precision)tir. Kavranamayacak kadar küçük veya büyük varlıklar güzel olamaz (Aristoteles).

Güzellik, ulaşılmaz idealar dünyasında değil, hissedilir dünyanın hayal gücüne yansımalarında gözlemlenebilir (Philostratos).

Nesnelerdeki güzellik nispidir. Bazı şeyler bizzat güzeldir. Erdem gibi. Güzel karşısında duyduğumuz sarhoşluk, kendi aslımızı oluşturan mutlak birliği keşfetme sevincinden başka bir şey değildir (Plotinos).

Güzel, tüm görünümün ve tüm düşüncenin temelinde olan, bilgiyle ulaşılabilen aşkın bir özdür (Gottfried Wilhelm Leibniz).

Bir nesnenin güzelliği, kendini meydana getiren kısımlarla beraber göstermiş olduğu ahenkten ibarettir (Alexandre Baumgarten)

Güzel; hoş'tan, iyi'den, doğru'dan ve faydalı'dan ayrılır. Artistik güzellik, güzel bir şeyin tasarımı değil, bir şeyin güzel tasarımıdır. Güzellik, doğruluk, iyilik, cisimler, maddelerin nitelik ve nicelikleri, ruhumuzun yapısına göre bir değer, bir anlam ve bir şekil kazanmaktadır. Bu nedenle bizim dışımızda güzel yoktur, sanat eserlerine bu sıfatı veren kendimiziz.

Duygularımız arasında güzellik ve yücelik duygusunun özel bir yeri vardır, İçinde yücelik ve güzellik duygusu birleşenler, yücelik heyecanının güzellik heyecanından daha güçlü olduğunu görür. Fakat yücelik, ara sıra güzellik ile yer değiştirmez ya da güzellik ona eşlik etmezse, yorar ve ondan duyulan hazın tadı uzun sürmez (Emmanuel Kant)

Güzellik, ilişkilerden başka bir şey değildir, seslerin, çizgilerin, renklerin, iradelerin ilişkileri gibi (Johann Friedrich Herbart).

Güzelin üç anlamı vardır: 1. Geniş anlamda güzel, hoş'tur. 2. Dar anlamda güzel, duyumlarla ilgili yüksek bir haz'dır. 3. Daha dar anlamda güzel, hem haz verir hem de bir değere sahiptir ve en gerçek güzeldir (Gustav Theodore Fechner).

Doğadaki nesnel gerçeklik güzeldir ve sanatçı doğayı taklide gittiği sürece güzele ulaşabilir (Batteaux).

Yücelik güzeli yaratır, güzel yüceliğe döner, estetiğin hareket noktası ise sezgidir (Vincenzo Gioberti) (Gültekin ve Tokdil, 2016: 364-375; Göçmen, 2011: 121-142; Aristoteles, 1987: 8, 28).

Güzel adalet fikrinin altında yatan simetridir. (Han, 2018: 64).

Güzellik ve güzel ilk olanda, tek bir özden başka bir şey değildir. Aynı şey diğer sıfatları için de söz konusudur. (Fârâbî) (Taşkent, 2018: 70).

Her var olanla ilgili olarak güzellik (cemâl), parlaklık (bahâ) ve ihtişam (ziyna) onun varlığının en mükemmel durumda bulunması, nihaî mükemmelliğe erişmiş olması anlamına gelir. İlk olanın varlığı en mükemmel varlık olduğuna göre, onun güzelliği güzel olan her şeyin güzelliğinin üstündedir (Fârâbî) (Taşkent, 2018: 84).

Her cemâl uygunluktur ve idrak edilenin iyiliğidir. Zorunlu varlık, sevilen ve âşık olunandır, cemâl, kemâl ve behâ'nın zirvesidir. (...) Bütün güzellikler O'nun yüzünün ve elinin cömertliğidir. O'nun güzelliği bütün güzellikleri artırır (İbn-i Sîna) (Taşkent, 2018: 84).

Bu görüşler değerlendirildiğinde öz olarak şu sonuçlara varmak mümkündür:

1. İster idealar dünyasının yansımaları ister aşkın bir öz ister içimizdeki bir varsayım isterse evrende içkin hoşya giden değerler olarak kabul edilsin, sıralanan görüşler, düşünürlerin genel olarak güzelliği bir hakikat olarak kabul ettiğini göstermektedir. Zira ateş olmayan yerden duman çıkmaz. Böyle bir hakikat olmasaydı, bahsi de edilmezdi.

2. Güzellik, akla ilk gelen anlamıyla evren kompozisyonunun niteliğine ilişkin bir değer olduğundan¹⁰ evrenden bağımsız olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla güzelliğin neliğine ilişkin görüşler, evrenin var oluş macerasına dair kabullere göre değişir.

3. Güzellik; somut-soyut, varlık-eylem, evrendeki her şeyle ilgili olup (güzel renk, güzel manzara, güzel insan, güzel hayvan, güzel bitki, güzel yüz, güzel yüzük, güzel kumaş, güzel tebessüm, güzel yürüme, güzel görme, güzel düşünme, güzel konuşma, güzel rüya, güzel hülya vs.), ilgili olduğu varlığa göre mahiyet kazanır.

Dolayısıyla güzelliği efradını câmi bir tanıma sığdırmak imkânsız denecek kadar güçtür.

4. Güzelliğin Hikmeti

Her dünya görüşünün kendine özgü bir güzellik anlayışı, güzellik kavramını anlamlandırışı vardır. Materyalist bir adese ile evrene, evrendeki olay ve olgulara nazar eden bir gözün güzellik anlayışı ile semavî bir dinin penceresinden nazar edenin güzellik anlayışı arasında büyük farkların olacağı aşikârdır.

Örneğin; materyalist bir bakışla evreni tahlil eden Darwin'e göre güzellik, insanoğlunun beğenisi için değildir, tümüyle gelişimin bakımından (symmetry) kaynaklanmaktadır. Güzellik duygusu aklın niteliğine bağlıdır ve görecelidir, hayranlık duyulan nesnenin gerçek hiçbir niteliğine dayanmamaktadır. **Çiçeklerin güzel olması, böcekler çiçekleri kolayca bulsun diyerdir, yeryüzünde hiç böcek olmasaydı, bitkiler güzel çiçekli olmazdı.** Meyvelerdeki güzellik kuşların ve başka hayvanların meyveyi yemesi ve tohumları yayması içindir. Hayvanlarda

¹⁰ İslami düşüncede güzelliğin kaynağı olarak Allah cc kabul edildiğinden İslam filozofları, güzeli ve estetik ilgiyi "duyularla algılanmayan güzellik alanını" içerecek şekilde genişletmişlerdir (Taşkent, 2018: 283).

erkeklerin güzel oluşu da eşeyssel seçmenin sonucu olup dişilerin güzel erkekleri seçmesinden dolayıdır. **Ahşkanlık bütün bu hallerde belirli bir ölçüde etkilidir** (Darwin, 1975: 127-130; 1976: 233-236).

Darwin'in bu düşüncelerinin, nesnel ve öznel idealizmin tam bir reddi olduğunu belirten Doğan, şunları kaydeder: Ancak o günden bugüne yapılan büyük buluşlarla zenginleşen **modern bilimsel bilgi, yüksek ya da aşağı düzeydeki hayvanların, kendilerini çeken güzelliklerin farkında olmadıklarını açıkça göstermiştir**. Darwin, doğa yasalarının hemen yanında toplumsal-tarihsel yasaların, hayvansal duyguların hemen yanında katıksız insani duyguların olduğunu farkında değildi. Ne kadar ilkel, ne kadar çirkin olursa olsun, vahşilerin kendi müziklerini yapmış olmaları; buna karşın en yüksek düzeydeki hayvanların bile böyle bir yetenekten yoksun bulunmaları bunu gösterir. İlk insanların ataları âlet yapmayı öğrenmiş olmasaydı ve böylece çalışma tekniklerini geliştirmiş olmasaydı, yeryüzünde yaşam, biyolojik yasaların pençesinden kurtulamaz, insan diye ortaya çıkan ve gelişen varlık insanileşemezdi. **Maymun, ancak emek yoluyla ve emeğin gelişim süreci içinde yaratılmış olan toplumsal kuruluşlar yoluyla insan olmuştur**.

Güzellik/estetik olgularını anlamlandırmada Marksçı bakıştan yana tavır alan Doğan, bu anlayışı şöyle açıklar:

Çalışma âletlerinin üretimi, insanın gelişmesinde bir dönüm noktası olmuş, insan o günden başlayarak fiziksel olmaktan daha çok toplumsal olarak gelişme göstermiştir. Emeğiyle yalnızca çevresindeki doğayı değil aynı zamanda kendi doğasını, kendi yapısını da değiştirmiş, görme gücünü milyonlarca kez daha fazla geliştirmekle biyolojik sınırları öteye itmiştir. Böylece, güzelliğin yasalarını bulmuş, ona yeni yaratılar eklemiş, bunun doğal sonucu olarak kendisinin güzelliği anlama ve değerlendirme kapasitesini de geliştirmiştir. Dolayısıyla insanın estetik duygusu, nesnel bir gerçekliğe sahip olmasına, insanı hayvandan ayıran tinsel bir güçten ortaya çıkmasına karşın, insana başlangıçtan beri önsel olarak verilmiş bir güç değildir, tarihsel olarak, toplumsal pratik sürecinde oluşmuştur (1975: 31-33).

Bize göre, materyalist felsefeden beslenen iki görüş de kendi içinde çelişkilidir. Bu çelişkileri şöyle özetlemek mümkündür: Darwinci bakışa göre güzellik görecelidir ve doğal faydacılığın ürünüdür. Güzelliğin bir derece göreceli olduğu hakikattir. Ancak güzelliğin göreceli olması, önceden var olmadığı ve/veya onu insanın var ettiği anlamına gelmez.

Kaynağına ve onu algılayan duyuya göre güzelliğin mahiyeti değişir. Zira her şeyin güzelliği kendine göredir ve sayısız tarzda bulunur. Türler ve algı mekanizmaları değiştikçe güzelliğin mahiyeti de farklılaşır. Kalp, ruh ve sair zahirî ve bâtinî duyguların hissettikleri güzellikler, ayrı ayrıdır. Gözle hissedilen bir güzellik ile kulakla hissedilen bir güzellik bir olmadığı gibi, akılla fihmedilen bir güzellik ile ağızla zevk edilen bir güzellik de bir değildir. Algı mekanizması aynı olsa bile güzelliğe dair olgular değiştikçe güzellikten hazzedilen zevkler de farklı farklı olur. Hakikat, hikmet, şefkat, merhamet ve adalet gibi soyut kavramlardan hissedilen zevklerin farklı olması gibi (Nursi, 2019c: 77).

Güzelliğin var olmasına sebep gösterilen doğal faydacılık'a gelince, burada da açık ve/veya gizli olarak şuursuz varlıklara yarar gözetme, bir hikmetle iş yapma özelliği atfedilmektedir. Oysa şuursuz varlıkların (meyveler, çiçekler vs.) üremeyi sağlayacak varlıkların (böcekler, kuşlar vs.) ve meyillerinin farkında olup kendilerini onların hissiyatını okşayacak bir güzellikte var etmeleri mümkün olmadığı gibi, üremeyi sağlayan şuursuz varlıkların, başka varlıkları kendilerini cezbedecek bir güzellikle yaratmaları da akıldan uzaktır. Hiç şüphesiz aynı durum, tabiata atfedilecek diğer etkenler için de geçerlidir. Kaldı ki güzellik, varlıkların sadece dışları ile ilgili bir olgu da değildir. Atomdan galaksilere, evrende içkin bir estetiğin, insanı hayran bırakan bir güzelliğin olduğu bilimin aydınlattığı bir hakikattir. Çıplak gözle gözlenemeyen mikro ve makro alemlerden sarf-ı nazar edilse bile; kavun, karpuz, nar ve mandalina gibi sofralarımızı bezeyen

meyvelerin bedii zevkleri okşayan iç kompozisyonunu (şekil, renk, rayiha, tat...) görmemek veya görmezden gelmek ancak maddi veya manevi bir körlükle izah edilebilir. Bu iç güzelliği bir kısım böcek ve kuşları cezbetme ve dolayısıyla üremeyi sağlama güdüsü ile açıklamak ise abesle iştigaldir.

Benzer çelişki, Marksçı yaklaşım için de söz konusudur. Marksçı anlayışa göre güzelliğin temelinde emek vardır. Evrimle gelişen ve sosyalleşen insan, emeği ile güzelliği anlama kapasitesini geliştirmiş ve güzelliğin yasalarını bularak onu var etmiştir.

İnsanoğlunun tarih içinde birtakım maddi ve manevi değişimler geçirerek tekâmül ettiği; güzeli anlama, kavrama ve varlığı niteliklerine göre güzel-çirkin ayırımına tabi tutma noktasında evrendeki en donanımlı varlık olduğu bir hakikattir. Ancak bu durumu evrendeki hayret verici güzelliklere sebep göstermek ne denli doğru bir yaklaşım olabilir? İnsanın, güzelliği keşfetme kabiliyeti bu ölçüde gelişmiş olmasaydı, bugün güzel addedilen sayısız varlık/nitelik olmayacak mıydı? Elbette olacaktı. Böyle bir durumda eksilen, güzelliğin kendisi değil onu anlama ve anlamlandırma faaliyeti olacaktı. Kaldı ki halihazırda da her göz, her güzeli aynı derecede görememektedir. Kimine aşikâr olan kimine nihandır. Birilerinin gör(e)meyişi güzelin vücudunu ortadan kaldır(a)mamaktadır.

Bütün bunların dışında akla gelebilecek bir düşünce de insanın ontolojik olarak güzelliği var ettiğidir. İnsanın birtakım sanatlar ortaya koyarak evrendeki güzellikleri çoğalttığı doğrudur. Ancak kendi üretimleri dışındaki tabii varlıkların teşekkülünde ciddi bir methali yoktur. Kaldı ki kendi üretimlerinin de çoğunu yine tabiatı takliden gerçekleştirmiştir. Bu arada insan oğlunun tabii güzellikleri tahribinin, onlara yaptığı katkıya galebe ettiğini de kaydetmek gerekir.

Güzellik konusuna tevhit inancının bakışı büsbütün farklıdır. Bu bakışa göre güzellik¹¹ kendi kendine gerçekleşen bir olgu olmadığı gibi tesadüf ve/veya şuursuz tabiatın eseri de değildir. Her güzellikte bir kast ve irade vardır. Güzelliği kast ve irade eden ise Allah'tır¹². Allah cc. **güzel**¹³, en **güzel** isimler onundur. O, yapıp yaratanların en **güzel**idir. O, yarattığı her şeyi **güzel** yapmıştır¹⁴. Varlığı bir ahenk ve nizam içinde yaratan, yeri bitkilerin, semayı yıldızların **güzelliği**yle bezeyen ve insanı en **güzel** biçimde var eden odur. Canlıları **güzel** rızıklarla besleyen de odur. Bütün iyilik ve **güzellikler** ona mahsustur.

İnsanı en **güzel** surette halk eden Allah (cc), bu **güzelliği** insanın hal ve davranışlarında da görmeyi murat etmiş, buna binaen işini **güzel** yapanları sevdiğini bildirmiş, **güzel** söz söylemeyi, **güzel** niyet ve davranış sahibi olmayı, **güzelce** giyinmeyi, yeme içmede ölçülü olmayı insana öğütlemiştir¹⁵.

¹¹ Kur'an-ı Kerim'de estetik çerçeveye giren güzellikle ilgili olarak şu kelimeler kullanılmıştır: "Bedî, cemal, ihsan (ahsene), hüsn, hüsnâ, zinet, rîş" (Karaman, 2018; Ece, 2017).

¹² Geniş bilgi için bk. Nursi, 2019c: 74-75.

¹³ Geniş bilgi için bk. Taşkent, 2018: 69-109.

¹⁴ Bu güzellik, ya varlığın zatında zahiri ve batını olarak bizzat müşahede edilir, buna *hüsn-i bizzat* denilir yahut neticelerinde görülür, bu ise *hüsn-i bilgayr* olarak adlandırılır. Dolayısıyla insanın maddi nazarına görünen bir kısım çirkinlikler güzellikleri saklayan birer perde olarak algılanır. Kışın çirkin görünen soğuk perdesinin, bahar çiçeklerinin tebessümlerini saklaması gibi (bk. Nursi, 2019a: 231). Ayrıca güzelliğin felsefe düzleminde yapılmış derin kategorik ayrımları için bk. Taşkent, 2018.

¹⁵ Bu hükümlerin çıkarıldığı ayetler şunlardır: Enfâl, 40; Haşr, 24; Tâhâ, 8; Mü'minûn, 14; Bakara, 267; Mülk, 3-4; Sâffât, 6; Tegâbün, 3; Mü'minûn, 64; Mürselât, 23; Zâriyât, 48; Kâf, 7; Secde, 7; İsrâ, 70; Tin, 4; Nisâ, 125; Âl-i İmrân, 134; Nisâ, 8; Bakara, 83; Bakara, 112; A'râf, 31; Fussilet, 34; Mü'minûn, 96; Zümer, 35; Ahzâb, 31; Kasas, 14; Mü'minûn, 51; Nahl, 125. (<https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>).

5. Güzelliğin Gizlenişi

İnsan hayatında görme, sözden önce gelir. Zira insan konuşmaya başlamadan önce bakıp tanımayı öğrenir (Berger, 2016: 7). Bebekken ilk defa gördüğü her varlık karşısında heyecan duyan, heyecanı çok defa çılgınlığa dönüşen insan, zamanla bu duygu halini yitirir. Gözüne ülfet perdesi iner, baktığı halde görmez olur. Eskiler buna nazarın sathîleşmesi der. İster ülfetten ister cehaletten gelsin, sathî nazar, hayret/hayranlık duygusunu öldürür.

Hayret duygusunu kaybeden sathî nazarlara eşyanın hakikati gizlenir. Bu halde iken insan adeta bakarkör olur. Nursi, bu vaziyete şöyle işaret eder:

“İnsanları fikren dalalete atan sebeplerden biri; ülfeti, ilim telakki etmeleridir. Yani melufları olan şeyleri kendilerince malûm bilirler. Hattâ ülfet dolayısıyla âdiyata teemmül edip ehemmiyet vermezler. Halbuki ülfetlerinden dolayı malûm zannettikleri o âdi şeyler, birer hârîka ve birer mu'cize-i kudret oldukları halde, ülfet saikasıyla onları teemmüle, dikkate almıyorlar; tâ onların fevkinde olan tecelliyat-ı seyyaleye im'an-ı nazar edebilsinler. Bunların meseli deniz kenarında durup, denizin içerisindeki hayvanata ve sair garib hâlâtına bakmayarak, yalnız rüzgâr ile husule gelen dalgalara ve şemsin şuaatından peyda olan parıltısına dikkat etmekle Mâlik-ül Bihar olan Allah'ın azametini delil getiren adamın meseli gibidir” (Nursi, 2019b: 197).

Nursi'nin tespitlerinin bir benzerini Wittgenstein'in şu sözlerinde buluruz:

“Nasıl da zor oluyor gözünün önünde duranı görmek!” (1999: 33).

“Çocuklarımız daha okuldayken, suyun hidrojen ve oksijen gazından, şekerin karbon, hidrojen ve oksijenden oluştuğunu öğreniyorlar. Bunu anlamayan da budaladır. En önemli sorunların üstü örtülüyor.”¹⁶ (1999: 55).

“İnsanın- belki de halkların- hayret duymaya uyanmaları gerekir. Bilim, onları yeniden uyutmanın aracıdır.” (1999: 15).

Bu tespitlerden de anlaşıldığı üzere ülfet ve/veya cehaletten kaynaklanan manevi körleşme, gerek insanın psiko-sosyal dünyasında gerekse insan-varlık ilişkisinde vücut bulan bilgilerde önemli sonuçlar doğurur. Hiç şüphesiz bu sonuçların başında gelenler; mucizevî olanın adileşmesi, hârikulâdeliğin sıradanlaşması ve güzelliğin gizlenmesidir.

Eşya, olay ve olguların mucizevî yanını, hârikulâdeliğini, onlardaki içkin güzelliği görmesi için insanın derin tefekkürî yolculuklara çıkarak hayret duygusunu diriltmesi gerekir. Bu, aslında insanın duygusal saflık bakımından ilk ayarlarına dönmesi; kendinden başlayarak varlık, olay ve olguları yeniden keşfetmesi demektir.

Hayret/hayranlık felsefenin başlıca kavramlarından. Platon'a göre “felsefe, hayretten ve hayreti çözmek için yapılan zihinsel gayretten doğmuştur” (Ülken 1963'ten akt. Topakkaya, 2012: 94).

İnsanın yaradılış gayesini, onun ilim ve dua vasıtası ile tekâmül etmesi sayan İslami öğretilerde de (bk. Nursi, 2019a: 316) hayret duygusuna ayrı bir önem atfedilir. Basiretin açılması ile oluşan hayret, tasavvufî iklimde, marifetullahta yakiniyeti ifade eder ve kemâlâtın doruk noktasına işaret eden bir makam olarak değerlendirilir.

Yetik'in tasavvuf büyüklerinden aktardığı şu özlü ifadeler bu gerçeğe ışık tutar:

“Düşüncenin ulaşabildiği son nokta hayrettir” (Cüneyd-i Bağdâdî),

¹⁶Nursi'nin şu ifadeleri, Whittgestain'ininki ile hemen hemen aynı mealdedir: “İşte gel! Belâhet ve hamakatın nihayetsiz derecelerine bak ki: Yüz sahife ile tarif edilse ve hikmetleri beyan edilse ancak tamamıyla bilinecek derin ve geniş bir hakikat-ı meçhuleye bir nam takar; malûm bir şey gibi: ‘Bu budur’ der...” (Nursi, 2019a: 175).

“Mârifetin nihaî noktası hayrettir” (Sehl et-Tüsterî),

“Ey hayrete düşenlerin rehberi, hayretimi arttır!” (Ebû Bekir eş-Şibli),

“Eğer hayret etmesem hayret bana!” (İbnü'l-Fârız) (bk. Yetik, 1998).

Elbette ki, güzelliği görünmez kılan sadece hayret duygusunun yitimi değildir. Bunalım ve karamsarlık gibi burada sayamayacağımız çeşitli olumsuz ruh halleri de güzelliğin görünmesine mâni olur. Zira sağlıksız bir ruhun gözüne düzen (kozmos), karmaşa (kaos) görünebilir. Yine moda ve değer yargılarındaki değişim de güzel(lik)le ilgili algıları değiştirebilir. Böyle bir durumda güzel perdelenir. Moda baskısı ile gözden düşen/gizlenen kimi kültürel güzelliklerin zamanla yeniden ortaya çıkarak umumun beğenisini kazanması, dolayısıyla tekrar moda olması da vakidir. Bu konuda söylenecek çok şey var muhakkak. Ancak çalışmamızın sınırı el vermediğinden daha fazla ayrıntıya giremiyoruz.

Sözü, ülfetle perdelenen güzelliği yeniden duyumsama gayreti olarak yorumlanabilecek Hayranlık şiiri ile bağlayalım:

“Ne güzel enseyi geçmemesi saçların

Alnımızda bitmesi

Tane tane olması kirpiklerin

Tel tel olması kaşların,

Ne güzel insan yüzü

Elmacık kemiği ve on parmak

Ya dünyamız bütün bu mevsimler

Bulutlar, telli kavak

Ya İstanbul” (Oktay Rıfat Horozcu, s. 13).

6. Sonuç

1. Varlığın türüne ve onu teşhis eden duyuya/duyguya göre mahiyeti değişse de güzellik insanda türlü hazlar ve hayranlıklar uyandıran bir hakikattir. Sürekli mahiyet değiştirdiği, sayısız ve sınırsız hazlara medar olduğu için güzellik hakikatini ihata ederek kayıt altına almak, onu tek bir duyuya/duyguya indirgeyerek tanımlamak güçtür.

2. Güzelliğin var oluş hikmeti, evrenin var oluş hikmeti ile doğrudan ilintilidir. Dolayısıyla evrenin var oluş hikmetinin izahına göre güzelliğin var oluş hikmeti de farklılık arz etmektedir. Örneğin, Darwinist bakışa göre güzellik, bir iradenin eseri değildir. Tabii olup cazibe oluşturarak üreme ve çoğalmayı sağlar. Marksist görüşe göre, güzellik insan emeğinin sonucu ortaya çıkmıştır. İnsan tekamülünün ve dolayısıyla keşfinin ürünüdür. İslami bakışa göre ise güzellik her şeyi hikmetle yapan güç ve irade sahibi bir güzelden (Allah'tan) gelmektedir. O, güzeldir, evrendeki güzellikler onun binbir esmasının hikmetli tecellileridir. Allah, bu tecellilerle mahlukatını, özellikle de idrak sahibi kıldığı en yüce varlık olan insanı sevdiğini, kendini onlara tanıttırmak ve sevdirmek istediğini göstermektedir.

Elbette ki güzellik hakikatinin arkasındaki hikmet ve iradeye dair bu düşüncelere bilimsel bilginin laboratuvar sonuçları ile ulaşılmamıştır. Zaten bu bilgiyi araştırmak bilimin görevi olmadığı gibi, bilimle bu bilgiye ulaşmak mümkün de değildir. Bu, mantıkî bir meseledir. Bilinenden bilinmeyene mantık yürütmekle ulaşılabilir. Meseleyi mantıken değerlendirdiğimizde, bizim görüşümüz, her biri mucizevî birer kompozisyon olan bunca güzelliklerin tesadüfî olamayacağı yönündedir. Taklitlerini fâilsiz kabul edemediğimiz sayısız sanatın asıllarını fâilsiz kabul etmek,

onların, yokluktan kendilerini var ettiklerini, şüursuz tabiatın veya bir rastlantının eseri olduklarını ileri sürmek mantıklı bir yaklaşım olarak görünmemektedir.

3. Zamanla nazarlar sathileştiğinden göz önündeki güzellikler ülfetle perdelenir. Dolayısıyla güzellikler her göze aynı derecede görünmez. Güzelliklerin fark edilmesi, ruhi bir terbiye sonucu iç gözün açılması ve hayret duygusunun canlanması ile mümkün olur.

Kaynakça

- Aristoteles (1987). *Poetika*. (İ. Tunalı, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan Selçuk, S., & Gönenç Sorguç, A., & Er Akan, A. (2009). Altın oranla tasarlamak: doğada, mimarlıkta ve yapısal tasarımda ϕ dizini. *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 10/2: 149-157.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Berger, J. (2016). *Görme biçimleri*. (Y. Salman, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Boz, E. (2015). Bir gösterge modeli olarak dil. *Türk Dili*, 767-768: 30-33.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük (ÖTS)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Darwin, C. (1975). *İnsanın türeyişi*. (Ö. Ünalın, Çev.). Ankara: Onur Yayınları.
- Darwin, C. (1976). *Türlerin kökeni*. (Ö. Ünalın, Çev.). Ankara: Onur Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1988). *Osmanlıca-Türkçe lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, M. H. (1975). *100 soruda estetik*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ece, H. (2017). *Kur'an'da güzellik kavramı*. <http://www.huseyinece.com/kurani-hayat/1685-kur-an-da-guezellik-kavrami> (erişim: 25.04.2020).
- Eco, U. (2007). *Çirkinliğin tarihi*. (A. Uysal Ergün vd., Çev.). İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Fuzûlî (tarihsiz). *Leylâ ve Mecnûn*. (M. N. Doğan, Haz.). www.kulturturizm.gov.tr (erişim: 28.05.2020).
- Göçmen, D. (2011). İmmanuel Kant'ın güzellik ve yücelik duygusu üzerine gözlemler'i. *Felsefelogus*, 42/3: 121-142.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gültekin, T., & Tokdil, E. (2016). Güzel kavramı üzerine karşılaştırmalı yorumbilimsel bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47: 364-375.
- Han, B. (2018). *Güzeli kurtarmak* (K. Filiz, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Horozcu, O. R. (2008). *Bir aşka vuran güneş (seçme şiirler)*, (Haz. Cevat Çapan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kalın, İ. (2018). *Barbar, modern, medeni*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Karaman, H. (01.06. 2018). Kur'an'da güzellik. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/kurnda-guzellik-> (erişim: 20.04.2020).
- Karataş, T. (2004). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.

- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kubbealtı Lugati. (KL). <http://lugatim.com> (erişim: 25.04.2020).
- Nursi, S. (2019a). *Sözler*. İstanbul: Envâr Neşriyat.
- Nursi, S. (2019b). *Mesnevî-i nuriye*. İstanbul: Envâr Neşriyat.
- Nursi, S. (2019c). *Şualar*. İstanbul: Envâr Neşriyat.
- Ök, M., & Yılmaz, A. (2003). Meta estetiği ve kapitalizm arasındaki ilişki. *Milli Eğitim Dergisi*, 158.
- Taşkent, A. (2018). *Güzelin peşinde (Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd'de Estetik)*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati*. İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- Timuçin, A. (2011). *Estetikte anlam ve yorum*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Topakkaya, A. (2012). 'Felsefi bilgelik' ve (evren karşısında) 'hayranlık duyma' kavramları arasındaki ilişki üzerine. *Kaygı*, 18, 93-99.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi-Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınları.
- Wittgenstein, L. (1999). *Yan değiniler*. (O. Aruoba, Çev.). İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları.
- Yetik, E. (1998). Hayret. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayret> (erişim: 27.05.2020).
- Yetkin, S. (1952). Tasavvuf ve ıstılahları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(4), 1-12.
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf> (erişim: 26.04.2020).
- <https://pixabay.com> (erişim: 25.05.2020).
- <https://tr.pinterest.com> (erişim: 25.05.2020).
- <https://www.fotografindir.net> (erişim: 25.05.2020).
- <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (erişim: 26.05.2020).
- <https://www.nisanyansozluk.com/> (erişim: 26.05.2020).
- www.osmanlicaturkce.com (erişim: 26.05.2020).